

ЛИНГВИСТИЧНИ ПРОБЛЕМИ

LINGUISTIC PROBLEMS

Година II, кн. 2

Year II, Issue 2

НАУЧНИ ТЕКСТОВЕ

ОТ ЮБИЛЕЙНАТА МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ

„ФИЛОЛОГИЯТА – ТРАДИЦИЯ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

В НОВАТА РЕАЛНОСТ“ (7-9 ОКТОМВРИ 2021 Г.)

ПО ПОВОД 30-ГОДИШНИНАТА

ОТ СЪЗДАВАНЕТО НА ФИЛОЛОГИЧЕСКИЯ ФАКУЛТЕТ

ПРИ ЮГОЗАПАДНИЯ УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ“

Благоевград, 2021

Изданието е отпечатано с финансовата подкрепа на Фонд „Научни изследвания“ по проект за финансиране на Юбилейна международна научна конференция „Филологията – традиция и предизвикателства в новата реалност“ (7-9.10.2021 г.), договор № КП-06-МНФ/11.

Публикуваните текстове са преминали през анонимно рецензиране.

Редакционна колегия

Биляна Тодорова – отг. ред.
Гергана Падарева-Илиева – отг. ред.
Мария Багашева
София Мицова
Милена Накова-Петрова
Красимира Хаджиева
Наделина Ивова
Любка Ненова
Петър Цонев
Радослав Цонев
Антони Стоилов
Борислав Попов
Зарина Маркова

Editors

Bilyana Todorova – editor in chief
Gergana Padareva-Ilieva – editor in chief
Mariya Bagasheva
Sofiya Mitsova
Milena Nakova-Petrova
Krasimira Hadzhieva
Nadelina Ivova
Lyubka Nenova
Petar Tsonev
Radoslav Tsonev
Antoni Stoilov
Borislav Popov
Zarina Markova

Редактор на английски език: Мария Багашева

Предпечатна подготовка: Лъчезар Перчеклийски

Авторите носят отговорност за оригиналността на приетите за публикуване текстове.

Лингвистични проблеми II

Университетско издателство „Неофит Рилски“ – Благоевград

ISSN: 2682-9673

Печатница „Инфовижън“, Ловеч

<http://www.info-vision.info>

СЪДЪРЖАНИЕ

ИСТОРИЯ НА ЕЗИКА. ДИАЛЕКТОЛОГИЯ

Диана Иванова. ЗА ТЪРГОВСКИТЕ ПИСМА И ТЪРГОВСКАТА ТЕРМИНОЛОГИЯ В ПИСМЕННИК ОБЩЕПОЛЕЗЕН (1835) НА ХРИСТАКИ ПАВЛОВИЧ.....	7
Надка Николова. ЛЕКСИКА И ТЕРМИНОЛОГИЯ В ПРЕВОДА НА АНАСТАС ГРАНИТСКИ „ЗА ТЪРГОВСКО ПИСМОПИСАНИЕ“ ОТ 1858 Г.	14
Любка Ненова. ТЕОДОРИНИТЕ МИТАРСТВА В РЪКОПИСИТЕ ОТ ЗОГРАФСКАТА СВЕТА ОБИТЕЛ.....	26
Теодора Г. Илиева. ХАПАКСИТЕ В ТВОРЧЕСТВОТО НА СТОЯН МИХАЙЛОВСКИ (БУКВИ А – М).....	35
Магдалина Домозетска. ИМЕНА НА ЛИЦА В „ЦАРСТВЕНИКА“ НА ХРИСТАКИ ПАВЛОВИЧ (С ОГЛЕД НА СЛОВООБРАЗУВАНЕТО).....	45
Сенем Конедарева. ЕВИДЕНЦИАЛНИТЕ ФОРМИ ВЪВ ВЛАХО-БЪЛГАРСКАТА КНИЖНИНА ОТ ПЕРИОДА КРАЯ НА XIV – XV В.	55
Снежана Александрова. НАЗВАНИЯ ЗА ГОРНО ЖЕНСКО ОБЛЕКЛО В БЪЛГАРСКИТЕ ДИАЛЕКТИ (ЛЕКСИКАЛНО-СЕМАНТИЧНИ ОСОБЕНОСТИ).....	68
Александра Димитрова. НАРОДЕН ТРАДИЦИОНЕН ЕТИКЕТ В БАНСКО.....	79

МОРФОЛОГИЯ И СИНТАКСИС НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Красимира Чакърова, Радостина Колева. ЗНАЧЕНИЕТО <i>МЪЖКОЛИЧНОСТ</i> В СВЕТЛИНАТА НА ФУНКЦИОНАЛНО-СЕМАНТИЧНАТА ГРАМАТИКА...	89
Милена Видралска. ВРЪЗКАТА МЕЖДУ ЛЕКСИКАЛНО-ГРАМАТИЧНИТЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТРАНЗИТИВНОСТ~ИНТРАНЗИТИВНОСТ И КАТЕГОРИЯТА ЗАЛОГ В СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК.....	100
Татяна Лоикова-Насенко. ОСОБЕННОСТИ СЕМАНТИКИ БЕСПРЕФИКСАЛНЫХ ПЕРВИЧНЫХ ГЛАГОЛОВ ДВИЖЕНИЯ В БОЛГАРСКОМ ЯЗЫКЕ (НА ПРИМЕРЕ КОРПУСНЫХ ДАННЫХ).....	110
Радослав Цонев. THE CORRELATIVE (DISJUNCTIVE) CONJUNCTIONS IN BULGARIAN COLLOQUIAL SPEECH	124
Мирела Дурчова. РАЗГОВОРНИТЕ СЪЮЗИ <i>АМА</i> , <i>АМИ</i> И <i>ПЪК</i> В ТЕТРАЛОГИЯТА НА ДИМИТЪР ТАЛЕВ	133

ЛЕКСИКОЛОГИЯ И ЛЕКСИКОГРАФИЯ. СЛОВООБРАЗУВАНЕ

Анна Чолева-Димитрова. МЪЖКИТЕ ЛИЧНИ ИМЕНА В НАЧАЛОТО НА 21. ВЕК.....	142
Yana Manova-Georgieva. ON MAGIC AND NAMING (AN OVERVIEW OF TERRY PRATCHETT'S "WYRD SISTERS" CHARACTERONYMS).....	152
Ана Кочева. ЗООНИМИ СЪС ЗНАЧЕНИЕ 'КОТКА' В БЪЛГАРСКАТА ФРАЗЕОЛОГИЯ (НА ЕВРОПЕЙСКИ ФОН).....	159

Кристияна Симеонова. „ТЕРМИНОЛОГИЧЕН ЕНЦИКЛОПЕДИЧЕН РЕЧНИК ПО ИКОНОМИЧЕСКИ НАУКИ“ – ЕДНО НОВО ДОСТИЖЕНИЕ НА БЪЛГАРСКАТА ТЕРМИНОЛОГИЧНА ЛЕКСИКОГРАФИЯ.....	174
Елена Крейчова, Надежда Михайлова-Сталянова. СЛАВЯНСКИТЕ ДВУЕЗИЧНИ РЕЧНИЦИ В КОНТЕКСТА НА ЛЕКСИКОГРАФСКАТА ПРАКТИКА И ФИЛОЛОГИЧЕСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ.....	182
Робертино Стоилов. АОРИСТНИЯТ СУФИКС <i>s</i> В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК – МАРКЕР ЗА „ДРУГОСТ“ ИЛИ СТИЛИСТИЧНО ОЦВЕТЯВАНЕ.....	189
Благовест Тодоров. APPROACHES TO TRANSLATING NEWLY-COINED TERMINOLOGY AND THE PROBLEMS NEOLOGISMS POSE.....	198

СЪПОСТАВИТЕЛНО ЕЗИКОЗНАНИЕ

Milena Milenova. STRESS EFFECTS ON THE SPECTRAL MEAN OF THE VOICELESS ALVEOLAR SIBILANTS IN BULGARIAN AND MODERN GREEK	205
Весела Чергова. СЪПОСТАВИТЕЛНИ БЕЛЕЖКИ ЗА ЛЕКСИКАЛНОТО АКЦЕНТУВАНЕ В БЪЛГАРСКИЯ И ПОРТУГАЛСКИЯ ЕЗИК.....	214
Жанет Соломон. ИЗБРАНИ СТРУКТУРНИ МОДЕЛИ НА СЪСТАВНО ГЛАГОЛНО СКАЗУЕМО В ТУРСКИЯ ЕЗИК И ПРЕВОДНИТЕ ИМ ЕКВИВАЛЕНТИ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК. ПАРАЛЕЛНО-СТРУКТУРЕН АНАЛИЗ.....	225
Тијана Балек. ВИДСКЕ И СЕМАНТИЧКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ГЛАГОЛА ИЗ ТЕМАТСКОГ ПОЛЈА „ТЕМПЕРАТУРА /–/“ У РУСКОМ ЈЕЗИКУ УЗ КРАТАК ОСВРТ НА МОГУЋЕ ЕКВИВАЛЕНТЕ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ.....	235
Соня Христова. УНИВЕРСАЛНОСТ ВЕЖЛИВОСТИ В АСПЕКТЕ СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКИХ МАРКЕРОВ И РЕЧЕВОГО ЭТИКЕТА РУССКОЙ И АНГЛИЙСКОЙ АРИСТОКРАТИИ XIX ВЕКА (СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ НА ПРИМЕРАХ ФОРМУЛ ИЗВИНЕНИЯ И МАРКЕРА «СОЦИАЛЬНО–ИЕРАРХИЧЕСКАЯ ПРИНАДЛЕЖНОСТЬ»).....	242
Емилия Авгинова-Николова. СИМВОЛИКАТА НА ВОДАТА У БЪЛГАРИТЕ И ГЪРЦИТЕ И ОТРАЖЕНИЕТО Ё В ЕЗИКА.....	251
Марія Онищук. ЗІСТАВНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВІДТВОРЕННЯ ПРИКМЕТНИКІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ.....	259

СТИЛИСТИКА. ПРАГМАТИКА. МЕДИИ И КОМУНИКАЦИИ

Йовка Тишева. ЗА СИСТЕМАТИЗАЦИЈАТА И ФУНКЦИЈЕ НА ПРАГМАТИЧНИТЕ МАРКЕРИ.....	269
Петя Осенова. МЕТАФОРТЕ НА ПАНДЕМИЈАТА В БЪЛГАРСКАТА ПАРЛАМЕНТАРНА РЕЧ: КОРПУСНО ИЗСЛЕДВАНЕ.....	279
Katerina Hristozova. FORMALITY OF LANGUAGE – MEASURING FORMALITY IN DIPLOMATIC CORRESPONDENCE.....	287
Olena Klymentova, Olha Soroka. UKRAINIAN RELIGIOUS MARKETING: FEATURES OF COMMUNICATION.....	296
Dominika Kubišová. SOCIAL MEDIA PERMANENT CAMPAIGN: CROATIAN HDZ	

IN JULY 2021.....	302
Христина Христова. МЕДИЙНИ НАРАТИВИ В СТРУКТУРАТА НА КОРПОРАТИВНИТЕ САЙТОВЕ.....	309
Нихал Йозерган. ЦИВИЛИЗАЦИОННИЯТ ДИСКУРС НА ТУРСКИЯ ДЪРЖАВЕН ГЛАВА РЕДЖЕП ТАЙИП ЕРДОГАН ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА ОСНОВНИТЕ КОЛУМНИСТИ В ТУРСКИТЕ МЕЙНСТРИЙМ ВСЕКИДНЕВНИЦИ И ДРУГИ МЕДИИ В ПЕРИОДА 2010 – 2020.....	321
МЕТОДИКА НА ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ И ЧУЖД ЕЗИК	
Едина Жолчак-Димитрова. НЯКОИ ОСОБЕНОСТИ НА УНГАРСКИЯ ЕЗИК В СВЕТЛИНАТА НА ГРЕШКИТЕ, ДОПУСКАНИ ОТ ИЗУЧАВАЩИ УНГАРСКИ ЕЗИК БЪЛГАРИ.....	332
Елена Руневска. ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК НА БЕСАРАБСКИ БЪЛГАРИ ОТ ТЕРИТОРИЯТА НА ДНЕСНА УКРАИНА – КАТО ЧУЖД ИЛИ КАТО РОДЕН?.....	340
Мира Душкова, Ния Пенева. ПРИЛАГАНЕ НА ТЕХНОЛОГИЯТА НА РОЛЕВАТА ИГРА В ОНЛАЙН ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК НА ЧУЖДЕСТРАННИ СТУДЕНТИ	348
Айля Илиязова. ДА МОДИФИЦИРАМЕ ИНТЕЛИГЕНТНОСТТА СИ: РЕФЛЕКСИЯ И КОМУНИКАЦИОННА СРЕДА.....	357
Stella Zhivkova. IMPLEMENTING VIDEO GAME IMMERSION AS A TEACHING TOOL AND CREATING A VIDEO TEXTBOOK ON MIMETICS: JAPANESE <i>GITAIGO</i> ONOMATOROEIC WORDS MADE EASIER	371
Гергана Герова. THE ONLINE INSTRUCTION CHALLENGE AND YOUNG TEACHERS' PERCEPTIONS.....	379
Ирина Иванова. FACTORS WHICH AFFECT UNIVERSITY STUDENTS' INVOLVEMENT AND SUCCESS IN ONLINE EDUCATION.....	388
Магдалена Маркова. НЯКОИ КОМУНИКАТИВНИ АСПЕКТИ ПРИ МОНОЛОГИЧНИ И ДИАЛОГИЧНИ СИТУАЦИИ НА ФРЕНСКИ ЕЗИК КАТО ЧУЖД В РАЗЛИЧНИ СРЕДИ НА ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ.....	398
Антонина Тверицкая. БЪЛГАРСКИЯТ РАЗГОВОРЕН КЛУБ В МОСКВА: НЕЩО ПОВЕЧЕ ОТ ЧАСОВЕ ПО ЧУЖД ЕЗИК.....	407
Mimoza Hasani Pllana. INNOVATIONS AND CHALLENGES IN E-LEARNING OF PHILOLOGY.....	415
Ирена Димова-Генчева. ИГРИТЕ С ПАМЕТТА В ЧАСА НА КЛАСА.....	420

**СЪПОСТАВИТЕЛНИ БЕЛЕЖКИ
ЗА ЛЕКСИКАЛНОТО АКЦЕНТУВАНЕ
В БЪЛГАРСКИЯ И ПОРТУГАЛСКИЯ ЕЗИК**

Весела ЧЕРГОВА

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

**COMPARATIVE NOTES ON LEXICAL ACCENT
IN BULGARIAN AND PORTUGUESE**

Vesela CHERGOVA, Sofia University St Kliment Ohridski

Abstract: This paper compares in a programmatic order the acoustic, phonological, morphological, lexical and discursive aspects of the accent and the processes of accentuation in both Bulgarian and Portuguese languages. Accentuation in these languages marks a number of functional similarities, which distinguish the accentological and intonation models, the phonetic reduction of the unstressed vowels, the regularities in the verb and noun paradigm, in the derivational processes (especially suffixation and parasynthesis) and in the construction of different lexical units. In both languages, accent influences the phonetic, phonological, morphosyntactic, lexical, stylistic and pragmalinguistic structures. The aim of this work is to establish and systematize the models and trends in both Portuguese and Bulgarian, and to outline the multifaceted functionality of the accent as a prosodic component for the purposes of speech and language analysis and foreign language learning.

Keywords: Bulgarian accent, Portuguese accent, lexical accentuation, comparative notes on Bulgarian and Portuguese accent

Настоящата статия се стреми да проследи в контрастивен план основните характеристики на ударението и на процесите по акцентуване, характерни за българския и за португалския език¹. Изследването съпоставя дефинициите и описанието на акцентните функции в езиковедската литература, като очертава прозодичните и функционалните им сходства и различия с цел да открие онези формално-функционални аспекти, които заслужава да бъдат и емпирично изследвани с оглед на езиковата системност, на речевата практика и на чуждоезиковото обучение. В този смисъл текстът представя описателен и програмен подход към ударението² в два типологично различни езика.

¹ Статията е част от работата по проект „Прозодични аспекти на българския език в съпоставителен план с други езици с лексикално акцентуване“, договор КП-06-Н40/11 / 12.12.2019.

² Използвам термините *ударение* и *акцент* като синоними, затова и се спирам на словното и на фразовото ударение (логическо и експресивно: вж. Вътов 2002: 291-293), което се включва в интонационния слой като прозодия на думата и в следните функции: комуникативна, фокусираща, модално-емоционална и членение (вж. Мишева 1991: 48-50).

Ударението представлява нелинейна, супрасегментна³ речева и езикова единица, която влияе на фонетичните, фонологичните, морфосинтактичните, лексикалните, стилистичните и прагматичните структури (вж. Слущка 1993: 159-162; Въртов 2002: 272; Даскалова 2007: 9-12 и др.) и ролята му може да се проследи на всички йерархични нива: звук (мора), сричка, стъпка, прозодична дума, фонологична синтагма, интонационна синтагма и изказване (Mateus, Frota, Vigário 2004: 1060; Barbosa 2019: 37-54)⁴. Това определя значителната му роля за усвояването на португалските речеви конструкции от български учащи. В упражненията по корективна фонетика на съвременния португалски език се забелязва, че българските студенти имат затруднения да поставят ударението в правилната позиция на думата и в изказването, а това пречи на изграждането на цялостния акустичен образ на португалските думи, на гласните и съгласните сегменти, както и на възпроизвеждането на интонационните мелодии и в крайна сметка на изграждането на смислово завършени и разбираеми речеви продукти. В този смисъл съпоставителното изследване е мотивирано от потребностите на чуждоезиковото обучение, представляващи „социокултурната свързаност“ на изучаваното понятие в съпоставимите езици (Gast 2021: 3-4), а именно L1 (български език) и L2 (португалски език). Методът на съпоставка се основава на *формата* и *функциите* (Gast 2012: 7-8) на ударението в двата езика, като под форма се разбира акустичната и перцептивната същност на ударението, а под функции – неговата способност да определя качеството на звуковете в проеминентната сричка, на гласните в акцентувана и неакцентувана позиция, на формално-семантичната структура на думата, на синтагмата и на изказването в потока на речта (т.е. на фонологичната и на дискур-

³ В статията възприемам термина, въведен от Савицка и Бояджиев (1988: 115), без това да означава несъгласие с вариантите „суперсегментна единица“ (Слущка 1993: 158; Мишева 1991: 23-24) или „надсегментна единица“ (Въртов 2001: 272).

⁴ Прозодичната дума е фонологична единица с едно-единствено първично ударение, която в прозодичната йерархия заема позиция между стъпката и фонологичната синтагма. Прозодичната дума невинаги съвпада с морфологичната. В една морфологична дума може да се съдържат повече от една прозодични думи (*pré-parto*, *luso-búlgaro*, *rapidamente*, *amar-te-ei*, *cor-de-rosa*), а една прозодична дума може да съдържа повече от една морфологична (*se quiseres*, *de madeira*, *ao vivo*). Думи с първично ударение в португалския език са лексемните и категоремните класове: съществителни, прилагателни, глаголи, наречия, акцентувани деиктични думи, числителни, а без собствено ударение са морфемните, или служебни, думи, към които принадлежат членната дума, предлозите, съюзите, както и проклитиките и енклитиките. Фонологичната синтагма е организирана около синтагматичното ядро на съществително, глагол, прилагателно или наречие, като е допустимо да включва и неакцентувани думи, а интонационната синтагма е по-висша прозодична единица, съдържаща една или няколко фонологични синтагми със съответните смислови и структурно-синтагматични ударения (вж. Мишева 1991:151-156) и интонационна мелодия.

сивната му функции). Водя се от принципа, че *универсалните категории* и *съпоставителните понятия* са различни неща и контрастирането на форми и функции обикновено е съпътствано и от семантични измерения (Haspelmath 2010: 678, 680-681; 2021). Доколкото прозодичните единици също имат универсални тенденции – *prosodic universals* (Nunan 2008: 110-113), и ударението (акцентът) може да се приеме за нелинейна универсална единица⁵, която се различава от съпоставителните понятия, представляващи ударението в българския и в португалския език със съответните му формално-функционални и смислоразличителни стойности.

По тези съображения съпоставителните бележки са организирани на следните равнища на езиково описание и речево структуриране: 1) *словно ударение*: прозодични (акустични и перцептивни) характеристики на ударението, влияние на ударението върху нуклеарната гласна, върху качеството на неакцентуваните гласни, върху сричката и думата; позиционни варианти на ударението в структурата на морфологичната дума, в структурата на прозодичната дума, в структурата на фонологичната синтагма, отчитайки особеностите на акцентуването в категориалните парадигми на лексикалните класове, както и на словообразователните модели; фонологична (граматическа и лексикална) стойност на ударението; 2) *фразово ударение*: информационна, логическа и емоционална експресивност на ударението в интонационната синтагма и в изказването⁶.

1. Словно ударение

1.1. Акустични и перцептивни характеристики

В българския и в португалския език ударението се откроява като *силова (динамична) супraseгментна единица*, т.е. сред присъщите му акустични характеристики – времетраене, честота на основния тон и интензитет – водеща роля за реализацията му има интензитетът в съчетание с времетраенето на ядрената гласна в сричката (Бояджиев, Георгиева, Пенчев, Станков, Тилков 1982: 160-163; Бояджиев, Тилков 1997: 182; Въртов 2002: 272-274; Пацева 2012: 38, 95; Михайлов 2018: 70-71; Delgado-Martins 1992: 121; Barbosa 1994: 129-130; Barroso 1999: 163; Bisol 2000: 407; Mateus, Frota, Vigário 2004: 1050; Bagno 2016: 295; Pereira 2020: 3399).

⁵ Авторът изтъква, че основният тон и времетраенето имат подчертано неуниверсален характер (Nunan 2008: 110) за разлика от акцента, който характеризира всички езици, независимо от различните си проявления.

⁶ За целите на статията разделът за *словно ударение* обхваща функциите на супraseгментната единица в сричката, стъпката, прозодичната дума и фонологичната синтагма и в този смисъл обединява аспектите на словното и тактовото ударение по Въртов (2002: 272). Разделът за *фразово ударение* има предвид функциите на акцента в интонационната синтагма и изказването, поради което засяга аспектите на фразовото, логическото и експресивното ударение по Въртов (пак там).

И в двата езика ударението може да се определи като *кулминационно, конститутивно, делимитативно и контрастивно* (Pereira 2020: 63; Вџтов 2002: 275-276), защото изгражда прозодичната кулминация на думата (*кулминативност*), оформя фонетичната цялост на акцентуваните думи (*конститутивност*), прави ги семантично разпознаваеми в потока на речта (*делимитативност*) и разграничава акцентуваните от неакцентуваните срички (*контрастивност*), като води до качествена промяна в тембъра на гласните в неударена позиция. Нето (Netto 2007: 32-33) уточнява, че емпиричните изследвания на ударението в португалския език потвърждават хипотезата на Трубецкой: при силабичните езици с кумлиначионно ударение, каквито са португалският, испанският, италианският, новогръцкият, както и българският, то се реализира предимно чрез акустичните признаци [времетраене] и/или [интензитет], а това ги отличава от мораическите езици с водещи акустични признаци [интензитет] и/или [честота на основния тон]. При мораическите езици, като латински и праславянски напр. (вж. Илчев 1991: 79; Михайлов 2018: 70), времетраенето не може да бъде отличителен акустичен признак на ударението (Netto 2007: 33), тъй като изпълнява фонологични функции, но при силабическите езици, особено в корелация с кулминационно ударение, акцентуваните срички обикновено се отличават и с по-голяма дължина, което е установено и в българистичните изследвания (Савицка, Бояджиев 1988: 133; Пацева 2012: 84). И българският, и португалският не са тонални езици, а вариациите в честотата на основния тон изглежда имат по-силна връзка с интонационната мелодия и фразовото ударение, отколкото със словното ударение.

Перцептивно ударението и в двата езика се възприема чрез силата на акцентуваната сричка, но преди всичко чрез контраста между качеството (тембъра) и дължината на акцентуваната спрямо неакцентуваните срички в прозодичната дума (Савицка, Бояджиев 1993: 131; Correia 2014)⁷. В португалския език се наблюдава качествена промяна при неакцентувания вокализъм, който показва изключителни сходства с редуцията на неударените гласни в българския книжовен език и някои негови диалекти – обект на следващия раздел от статията.

⁷ Експерименталните изследвания сочат, че перцепцията на прозодични единици зависи от множество езикови, акустични, психолингвистични и неврологични фактори. Носители на езици с фиксирано или несмислоразличително ударение (predictable stress, non-contrastive stress) са склонни да проявяват т.нар. „акцентна глухота“ (stress “deafness”) спрямо позицията на ударението в чужди езици (вж. Reperkamp, Vendelin, Dupoux 2010; Honobolygó, Kóbor, Csépe 2017). Зрителната перцепция също играе роля при възприемането на прозодичните структури от възрастни хора и малки деца (Peres, Netto, Medeiros 2010: 265-267; Dessalegn, Landau 2013).

1.2. Позиционни характеристики

И в българския, и в португалския език сричковите ядра съдържат гласни звукове и в този смисъл броят на гласните в думата съответства на броя на сричковите ядра. Оптималната сричкова структура е отворена и възходяща CV (Пацева 2012: 102; Barroso 1999: 161) с възможност да се разгърне в онсет и кода до модела CCVCCC и в двата езика (Пацева 2012: 29; Barroso: пак там). Разликата е, че португалският език допуска в кода на краесловия само апроксимант, носова архифонема (носовост без място на учленяване) и съскаво-шушкава архифонема, т.е. забранени са оклузивите и лабиоденталните фрикативи.

1.2.1. От гледна точка на позицията, която може да заема в прозодичната дума, ударението в двата езика е относително *свободно* и *подвижно*, тъй като заема различни по поредност срички за разлика от фиксираното ударение, което винаги изтъква точно определена по ред сричка в думата (напр., в унгарски, чешки, френски и др.). Тази подвижност обуславя фонологичните му функции и същевременно е съобразена с определени стъпкови модели (двусрични: ямб, хорей; трисрични: анапест, амфибрахий, дактил: Netto 2007; Bisol 1992, 2000; Пацева 2012: 134-136), свързани с *ритмичната решетка* на думите (Mateus, Frota, Vigário 2004: 1055-1058; Пацева 2012), както и акцентните модели на различните лексикални класове, словообразуващите и формообразуващите процеси (Вътов 2002: 278-284; Пацева 2012; Mateus, Brito, Duarte, Faria 1989: 338-343 и др.). По тази причина се срещат и определения като „контрастност“ (contrastive stress: Honobolygó, Kóbor, Csépe 2019), „непредвидимост“ (non-predictable stress: Peperkamp, Vendelin, Dupoux 2010), „нефиксираност“ (Вътов 2002: 277). Ударението изгражда семантичния облик и лексико-граматичната цялост на думата и в този смисъл не може да бъде произволно премествано, без да ги разруши (Мишева 1991: 36) с изключение на дублетните форми (вж. Вътов 2002: 285; Cantoni 2009: 94).

Както в единия, така и в другия език акцентните модели са измерими в рамките на *трисричния акцентен прозорец* (Pereira 2020: 3403; Пацева 2012): *окситонен* (последна акцентувана сричка в едносрична или многосрична дума), *парокситонен* (предпоследна акцентувана сричка в многосрична дума) и *пропарокситонен* (предпредпоследна акцентувана сричка в многосрична дума). И в двата езика морфологичните думи с ударение на четвъртата сричка, броени наобратно, са относителна рядкост⁸, като немаркираният позиционен вариант е парокситонният (Delgado-Martins 1992: 147; Mateus, d'Andrade 2000: 109-117; Савицка, Бояджиев 1988: 136), а в португалския език е и най-често срещан (Cantoni 2009: 94).

⁸ В португалския език те характеризират прозодичните думи, съчетаващи глаголна форма с клитика: abraçávamo-nos. В българския език също са редки (вж. Пацева 2010; 2012).

1.2.2. В рамките на категориалните парадигми се наблюдава акцентуване на последната коренова сричка при базовите съществителни и прилагателни имена, като ударението е неподвижно във формообразуващите категории за род и число (*gato – gata – gatos – gatas; triste – tristes*), но е подвижно при формирането на елативната форма на прилагателните, където се мести от корена към флексията (*triste – tristíssimo*). При именните глаголни форми и при голяма част от спрегнатите глаголи е акцентувана тематичната гласна (инфинитив: *cantar, comer, partir*; деепричастие: *cantando, comendo, partindo; минало причастие: *cantado, comido, partido*), а ударението следва относително стройна схема на преместване върху корена (индикатив, сегашно време, 1 л., ед.ч.: *canto, como, parto) или върху флексията (индикатив, бъдеще време, 1 л., ед.ч.: *cantarei, comerei, partirei*) в различните модално-темпорални форми (Mateus, Brito, Duarte, Faria 1989: 338-343). И за българския език се установява съчетание от формообразователна подвижност и неподвижност на словното ударение (Вътов 2002: 279-281; Пацева 2012). Това означава, че и в двата езика има „акцентно агресивни“ (Вътов 2002: 282) коренови и флективни морфеми, а разликата се състои в спецификата на морфосинтактичния им строеж. Португалският глагол притежава инфинитив, но няма видови двойки. Българският глагол пък има видови двойки, но няма конюнктивни морфеми. В португалския език има неакцентувана членна дума, а в българския – акцентно агресивна членна морфема. В португалския език и клитиките, и проклитиките са задължително неакцентувани (*Não me dígas*), а в българския език проклитиката може да привлече ударението, ако е предхождана от отрицателна частица „не“ (Не ми казвай) (вж. Пашов 1999: 100).**

1.2.3. Португалските словообразователни процеси също предлагат съчетание от подвижност и неподвижност на акцентуването. Обикновено префигирането⁹ и транскатегоризацията (*ter > reter, andar > o andar*) не водят до преместване на ударението, но при суфиксация и парасинтеза ударението преминава от кореновата гласна към суфиксите (*triste > tristeza, noite > anoitecer*), а в случаите на регресивната (съкратителна) деривация – от тематичната гласна към кореновата гласна (*beijar > beijo, atacar > ataque*) (Pereira 2020: 3408-3421; Rodrigues, Pereira, Pereira, Ribeiro 2013). В българския език се наблюдава същата тенденция към относителна подвижност на ударението в словообразователните процеси от корена към суфиксите (Вътов 2002: 281-284; Пацева 2012: 150-169), но тя се отличава по своята конкретна и специфична реализация в езика.

1.2.4. В двата съпоставяни езика словното ударение се определя като *контрастивно*. Позицията му бележи не само количествено, но и

⁹ Изключение правят някои „акцентно агресивни“ префикси като *pré-, pró-, rós-* (вж. Pereira 2020: 3418).

качествено изменение в артикулаторните и акустичните характеристики на акцентуваните гласни спрямо неакцентуваните, т.е. и в португалската фонологична система се наблюдава сходна редукция на гласните в неударена позиция (Andrade 2020: 3305-3311; Жобов 2004: 43-48; Andreeva, Barry, Koreman n.d. и др.). Вокалната редукция се проявява по различен начин в европейската и в бразилската правоговорни норми на португалския език, но се среща задължително в сричките вдясно от акцентуваната, където се реализират основно три дифузни, тесни и предимно задни неносови гласни ([a] > [ɐ]; [ɔ], [o] и [u] > [u]; [ɛ], [e] и [i] > [i] [i]) (Andrade 2020: 3306; Bisol, Magalhães 2004). Вляво от акцентуваната сричка редукцията не е така последователна, защото се срещат всички неносови и носови гласни.

1.2.5. Характерно за португалския и за българския език (Mateus, d'Andrade 2000: 120-121; Бояджиев, Тилков 1997: 188-191; Вьтов 2002: 287-291; Пацева 2012: 72) е наличието на първично и вторично ударение, което има тясна връзка с процесите на вокална редукция и със сричковия строеж. Португалското вторично ударение винаги се активира вляво от акцентуваната сричка, т.е. вляво от основното ударение, където може да се реализират всички тесни и широки неносови гласни. То може да бъде по-слабо, когато в резултат от композиция свързващата гласна вляво от основното ударение е широка: *piromaniã*, *economiã*. Може да бъде динамично почти колкото първичното при образуване на лексемни наречия от прилагателни имена чрез суфиксация, където основно е суфиксалното ударение: *rapidamente*, при сложни думи с полуслято писане, където основно е ударението на последната дума: *homem-rã*, *ré-de-meia*, както и при префигирани думи с акцентуваните префикси: *pré-tónico*, *rós-guerra*. Вторичното ударение е променливо, не е смислоразличително, но е компонент на ритъма на речта (Pereira 2020: 3424).

1.3. Фонологични характеристики

Както българското, така и португалското словно ударение имат смислоразличителна функция (Бояджиев, Тилков 1997: 182-184; Вьтов 2002: 276-277; Barroso 1999: 165-166; Cantoni 2009: 94). Тя е тясно свързана с акустичните и позиционните характеристики на акцента, с неговата конститутивност, делимитативност и подвижност. Въпреки вокалната редукция, която оказва влияние върху сегментната структура на думите, ударението като прозодема може да формира различни лексикални значения (*ópera* / *opera*, *sábia* / *sabia* / *sabiá*) или категориални значения (*fábrica* / *fabrica*, *explícito* / *esplicito* / *explicitou*). Част от функциите на графичното ударение в португалския език са именно в служба на смислоразличителността.

1.4. Фразово ударение

В рамките на статията не е посилно ударението да се опише като компонент на интонационната синтагма и на изказването, нито да се

очертаят неговите способности да създава фокус, логическо, експресивно или емоционално изтъкване на определени прозодични думи в интонационната мелодия. Бих отбелязала само, че интонационната синтагма в португалската реч обединява няколко прозодични думи, сред които най-голяма тежест има най-дясно разположеното словно ударение. Същевременно фразовото ударение активира изразните възможности на честотата на основния тон в съчетание с времетраенето, интензитета, а също така ритъма и паузата, свързани с процеси на езикова икономия (ресилабификация, сандхи напр.), както в португалската (Mateus, d'Andrade 2000: 144-148; Mateus, Brito, Duarte, Faria 1989: 345-347; Cruz, Frota 2012; Barbosa 2019: 45-47; Falé 2020: 3446-3447), така и в българската реч (Мишева 1991; Бояджиев, Тилков 1997: 195-201-216; Въртов 2002: 291-293; Падарева-Илиева 2015).

1.5. Заключение

Краткият преглед показва, че българското и португалското ударение притежават следните общи характеристики: *динамичност, кульминационност, конститутивност, делимитативност, контрастивност, относителна подвижност, смислоразличителност и фразовост*. Това означава, че българските учащи (L1) имат всички необходими предпоставки да възприемат и възпроизвеждат португалската прозодия (L2) изключително успешно, от една страна предвид постулатите на *теорията за междинния език* (Selinker 1972; Данчев 2001: 98-125), а от друга, предвид когнитивните предимства, които се оказва, че имат носителите на езици с *contrastive accent* в чуждоезиковото усвояване (Honobolygó, Kóbor, Csépe 2019).

Същевременно става видно, че разликите между акцентуването в двата езика се дължат на специфичната реализация на фонетичните им регистри, морфосинтактичните им структури и прозодичните им слоеве. Именно те може да представляват затруднение в усвояването на португалската прозодия в чуждоезиковото обучение за българи и следва да бъдат системно изследвани и описани.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Бояджиев, Георгиева, Пенчев, Станков, Тилков, 1982:** Бояджиев, Т., Георгиева, Е., Пенчев, Й., Станков, В., Тилков, Д. Граматика на съвременния български книжовен език. Том 1. Фонетика. София: Издателство на Българска академия на науките.
- Бояджиев, Тилков, 1997:** Бояджиев, Т., Тилков, Д. Фонетика на българския книжовен език. Велико Търново: Абагар.
- Въртов, 2002:** Въртов, В. Фонетика и фонология на българския език. Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“.
- Данчев, 2001:** Данчев, А. Съпоставително езиковедие. Теория и методология. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Даскалова, 2007:** Даскалова, Д. Акцент и семантика. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“.

- Жобов, 2004:** Жобов, Вл. Звуковете в българския език. София: Сема РИШ.
- Илчев, 1991:** Илчев, П. „Квантитет и ударение“. – Граматика на старобългарския език: фонетика, морфология, синтаксис (гл. ред. Ив. Дуриданов). София: Издателство на Българска академия на науките.
- Михайлов, 2018:** Михайлов, М. Фонетика на съвременния български книжовен език (с оглед и на диалектното състояние). Смолян: Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ – филиал Смолян.
- Мишева, 1991:** Мишева, А. Интонационна система на българския език. София: Издателство на Българска академия на науките.
- Слуцка, 1993:** Слуцка, А. Учебник по българска фонетика за чуждестранни студенти-филолози. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Савицка, Бояджиев, 1988:** Савицка, И., Бояджиев, Т. Българско-полска съпоставителна граматика. Том 1. Фонетика и фонология. София: Издателство на Българска академия на науките.
- Падарева-Илиева, 2015:** Падарева-Илиева, Г. „Ролята на интонацията в процеса на комуникация и принципът за езикова икономия“. – Лингвистиката: история, предизвикателства, перспективи. Сборник в чест на 80-годишнината на проф. д-р Иван Кочев. Благоевград: Университетско издателство „Неофит Рилски“, 302-309.
- Пашов, 1999:** Пашов, П. Българска граматика. Пловдив: Хермес.
- Пацева, 2010:** Пацева, М. „За акцентната област на българското словно ударение“. – Електронно списание LiterNet, № 9 (130), 21.09.2010 г.: <https://litenet.bg/publish26/mirena-paceva/akcentnata.htm> (посетен на 05.09.2021 г.).
- Пацева, 2012:** Пацева, М. За словното ударение в българския език, изучаван като чужд. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Andrade, A. (2020).** «Vocalismo». – Gramática do Português, III vol. (org. E. Paiva Raposo, M. F. Bacelar do Nascimento, M. A. Coelho da Mota, L. Segura, A. Mendes, A. Andrade). Lisboa: Calouste Gulbenkian, pp. 3241-3330.
- Andreeva, B., Barry, W., Koreman, J. (n.d.).** The Bulgarian Stressed and Unstressed Vowel System. A Corpus Study: https://www.academia.edu/20906764/The_Bulgarian_Stressed_and_Unstressed_Vowel_System_A_Corpus_Study (посетен на 05.09.2021 г.).
- Bagno, M. (2016).** Gramática pedagógica do português brasileiro. São Paulo: Parábola Editora.
- Barbosa, J. M. (1994).** Fonologia e morfologia do português. Coimbra: Almedina.
- Barbosa, Pl. A. (2019).** Prosódia. São Paulo: Parábola.
- Barroso, H. (1999).** Forma e substância da expressão da língua portuguesa. Coimbra: Almedina.
- Bisol, L., Magalhães, J. S. de (2004).** «A redução vocálica no português brasileiro: avaliação via restrições». – Revista ABRALIN, vol. 3, n. 1 / 2: <https://revista.abralin.org/index.php/abralin/article/view/933> (посетен на 05.09.2021 г.).
- Bisol, L. (1992).** «O acento e o pé métrico binário». – Cadernos de Estudos Linguísticos, vol. 22, pp. 69-80: <https://periodicos.sbu.unicamp.br/ojs/index.php/cel/article/view/8636897> (посетен на 05.09.2021 г.).

- Bisol, L. (2000).** «O troqueu silábico no sistema fonológico (um adendo ao artigo de Plínio Barbosa)». – D.E.L.T.A., vol. 16, nº 2, pp. 403-413.
- Cantoni, M. M. (2009).** «O acento no português brasileiro segundo uma abordagem baseada no uso». – Estudos Linguísticos, vol. 38, n. 1, pp. 93-102: https://historiapt.info/pars_docs/refs/10/9246/9246.pdf (посетен на 04.09.2021 г.).
- Correia, S. (2014).** «A percepção do acento em português europeu»: <https://docplayer.com.br/46770547-A-percepcao-do-acento-em-portugues-europeu.html> (посетен на 04.09.2021 г.).
- Cruz, M., Frota, S. (2012).** «Para a prosódia do foco em variedades do Português Europeu». – Textos Seleccionados, XXVII Encontro Nacional da Associação Portuguesa de Linguística. Lisboa: APL, pp. 196-216.
- Delgado-Martins, M. R. (1992).** Ouvir falar: introdução à fonética do português. Lisboa: Caminho.
- Dessalegn, B., Landau, B. (2013).** “Interaction between language and vision: It’s momentary, abstract, and it develops”. – Cognition, vol. 127, n. 3, pp. 331-344: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4531256/> (посетен на 04.09.2021 г.).
- Falé, I. (2020).** «Entoação». - Gramática do Português, III vol. (org. E. Paiva Raposo, M. F. Bacelar do Nascimento, M. A. Coelho da Mota, L. Segura, A. Mendes, A. Andrade). Lisboa: Calouste Gulbenkian, pp. 3426-3447.
- Gast, V. (2012).** “Contrastive linguistics: Theories and Methods”: https://www.researchgate.net/publication/265070904_Contrastive_Linguistics_Theories_and_Methods (посетен на 03.09.2021 г.).
- Haspelmath, M. (2010).** “Comparative concepts and descriptive categories in crosslinguistic studies”. – Language, vol. 86, n. 3, pp. 663-687.
- Haspelmath, M. (2021).** “Word class universals and language-particular analysis”: https://www.academia.edu/45406085/Word_class_universals_and_language_particular_analysis (посетен на 03.09.2021 г.).
- Honobolygó, F., Kóbor, A., Csépe, V. (2019).** “Cognitive components of foreign word stress processing difficulty in speakers of a native language with non-contrastive stress”. – International Journal of Bilingualism, vol. 23, n. 2, pp. 366–380.
- Hyman, L. M. (2008).** “Universals in Phonology”. – The Linguistic Review, 25 (1-2), pp. 83-137: https://www.researchgate.net/publication/240751420_Universals_in_phonology (посетен на 03.09.2021 г.).
- Mateus, M. H. M., Brito, A. M., Duarte, I., Faria, I. H. (1989).** Gramática da língua portuguesa. Lisboa: Caminho.
- Mateus, M. H. M., d’Andrade, E. (2000).** The Phonology of Portuguese. Oxford: Oxford University Press.
- Mateus, M. H. M., Frota, S., Vigário, M. (2004).** «Prosódia». – Gramática da língua portuguesa (dir. M. R. Delgado-Martins). Lisboa: Caminho, pp. 1035-1076.
- Netto, W. F. (2007).** «O acento na língua portuguesa». – O acento em português. Abordagens fonológicas (org. G. A. Araújo). São Paulo: Parábola Editorial, pp. 21-36.
- Rodrigues, A. S., Pereira, I., Pereira, R., Ribeiro, S. (2013).** Gramática derivacional do português (coord. Graça Rio-Torto). Coimbra: Imprensa da Universidade de Coimbra.

- Peperkamp, Sh., Vendelin, I., Dupoux, E. (2010).** “Perception of predictable stress: A cross-linguistic investigation”. – *Journal of Phonetics*, vol. 38, n. 3, pp. 422-430.
- Pereira, I. (2020).** «Acento de palavra». – *Gramática do Português*, III vol. (org. E. Paiva Raposo, M. F. Bacelar do Nascimento, M. A. Coelho da Mota, L. Segura, A. Mendes, A. Andrade). Lisboa: Calouste Gulbenkian, pp. 3399-3425.
- Peres, D. O., Netto, W. F., Medeiros, B. R. (2010).** «O papel do estímulo visual na percepção da prosódia: um estudo experimental». – *ReVel*, vol. 8, n. 15, pp. 256-269: https://www.researchgate.net/publication/242343805_O_papel_do_estimulo_visual_na_percepcao_da_prosodia_um_estudo_experimental (посетен на 04.09.2021 г.).
- Selinker, L. (1972).** “Interlanguage”. – *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching (IRAL)*, vol. 10, n. 3, pp. 209-231.